

Яр. Рудницький

З ПОДОРОЖІ НА МАЛЬТУ
1962 р.

FROM MY MALTESE DIARY 1962

Валетта

— МЮНХЕН —

Вінніпег

Накладом Українського Товариства Закордонних Студій

2

*З мандрівки
визначення*

Яр. Рудницький

З ПОДОРОЖІ НА МАЛЬТУ
1962 р.

FROM MY MALTESE DIARY 1962

Валетта

—

МЮНХЕН

—

Вінніпер

Накладом Українського Товариства Закордонних Студій

ПІД НЕБОМ МАЙЖЕ АФРИКАНСЬКИМ

На Мальті, центральному острові Середземного моря, культура людини творилася приблизно в той самий час, коли трипільці почали прикрашувати свої горшки «шнурковою керамікою», тобто понад чотири тисячі років тому. Під гарячим небом Середземномор'я, на скелястих пісковикових островах передісторичні неолітяни приносили баранів, биків та інших тварин у жертву богині плідності, що її безформні рештки недавно відкопали археологи в наземній неолітичній святині в Таршіні недалеко Валетти, теперішньої столиці Мальтійських островів. Небагато знаємо про цей культ і не знаємо нічого про місця поселення першої людини на цьому терені. А проте друга, підземна святиня в тому ж Таршіні («археологічна чудасія» путівників) каже здогадуватися, що тодішні неолітяни любили охолоджувані приміщення для своїх релігійних культів — приблизно так, як сьогочасні американці, канадійці та інші німці «українського походження» люблять у своїх домах «ер-кондішон». Таршінський триповерховий підземний «гіпогей» говорить своєю тисячолітньою мовою не тільки про це (особливо, коли зійти в підземелля в літню спеку), але й про дивний, нез'ясований досі в науці культ лежачих (одягнених!) гладух. Докія Гуменна певно добачила б тут рід матріярхату. Дотеперішні археологічні дослідження задовольняються гіпотезою про т. зв. культові пророчі сні жінок — служниць богині плідності. Так чи інакше, безформні статуетки жінок з масивними таліями (крім жертвованих тварин, вималюваних охрою або вирізьблених на стінах) — це єдиний тривкий слід по неолітянах Мальти. Невблаганний зуб часу зробив своє...

Колосувату неолітянську богиню плідності та її безформних «баб» заступила приблизно три тисячі років тому граціозна грецька муза мистецтва Каліпсо. Правда, вона поселилася трохи осторонь від таршінських неолітянських святинь, що правдоподібно почали тоді вже заходити. Доменою Каліпсо став третій із мальтійських островів — Гозо. Не відомо, чи грав тут ролю звичайний нахил жінки відрізнятися чимнебудь від інших представниць своєї статі, в нашому випадку від таршінського жіноцтва, чи, може, які інші мотиви. Безжурні сини соняшної Геллади обдаровували свою музу прекрасними формами, що яскраво контрастували з неолітянськими. Як відомо, вісім інших

посестер Каліпсо гуляло по теплих островах і півостровах Середземномор'я і своєю грацією манило мореплавців та осілих остров'ян клясичного світу. Коли йдеться про Мальтійські острови, то Каліпсо вдержалася на Гозо, не вважаючи на постійні популяційні зміни, яким вони підпали: фінікійці, греки, картагенці, римляни і т. д.

Чому Еней з троянцями, втікаючи від любовців Дідони, оминув Мальту (Меліту), не пояснюють ані Вергілій Марон, ані Іван Котляревський. Можна тільки здогадуватися, що на Сіцилію, оскільки вона лежить далше від Північної Африки (160 миль повітряною лінією), було певніше втекти від т. зв. любовних поразунків. Можливо теж, що Еней, бувши «моторним козаком», не дуже захоплювався фінікійцями-семітами, що за всією правдоподібністю мали тоді свої колонії на Мальті. Могли бути й інші, ще поважніші причини, чому Еней не причаловав до берегів Меліти під час своєї героїчної мандрівки після збурення Трої. Цей привілей був даний щойно пізніше його наслідникам — римлянам, що під час т. зв. пунійських воєн (III стол. до Хр.) зайняли Мальту — і з того часу датується перша історична вістка про назву острова.

«... transit Melitam
exercitus Romanus insulam integram» —

писав Gnaecius Naevius (214-201 до Хр.) в своїй поемі про першу пунійську війну.

Не вважаючи на цю першу латинську згадку про острів, його назва в своїй основі не латинська. Проф. Сайдон у 1956 р. виводив її з арабського «маліта» — утікати (Маліта, Мальта — місце втечі, притечище). В 1961 році, на назвознавчому конгресі у Фльоренції-Пізі граф Г. Аквіліна, декан філософського факультету в мальтійському королівському університеті у Валетті, читав доповідь про цю назву, прийшовши до висновку, що її походження передарабське і сягає фінікійських часів.

Римляни, включивши Мальту у сферу своїх впливів, дбали про її культурний і економічний розвиток. «Інсула інтегра» (незайманий острів) мав свого управителя і право засідати в сенаті в Римі. Сильно порізана берегова лінія острова, зокрема велика кількість глибоких заток, сприяли мореплавству, і з того часу Мальта стає важливим його центром: після римлян володіли островом араби, нормани, Мальтійський орден, французи (Наполеон), а від 1800 року він належить Великобританії.

У 1960 році Мальта святкувала важливу подію своєї історії: 1900 років минуло відтоді, коли корабель апостола Павла під час бурі розбився на північному березі острова, точніше, на маленькому, незалюдненому й досі острівці в затоці (тепер — острів св. Павла). У 18-му розділі «Діянь» св. Луки читаємо, що «варвари» (тобто мешканці) острова дуже гостинно прийняли апостола і разом із своїм на-

чальником Публієм, римлянином, прийняли християнство в тому ж 60-му році по Христі. На місці розбиття корабля височить сьогодні великий пам'ятник апостола Павла, а на місці вілли Публія — прекрасний собор св. Павла в старій столиці Мальти — Мдіні. При соборі є багатий музей і архів з пергаминовими рукописами, документами та іншими матеріалами (оглядати його довелося нам цілий день).

На формування християнського обличчя Мальти великий вплив мав Мальтійський орден (лицарі св. Йоана). Це вони розбудували порти на острові, перенесли столицю до Валетти (в XVI стол.) і збудували тут новий собор св. Йоана побіч з палатами великих майстрів ордену, укріпленнями, мурами, університетом, бібліотекою, безліччю пам'ятників і т. д. З того ж часу датуються взаємини Мальти з Україною та Східною Європою взагалі.

UKRAINICA MELITENSIA

В час експансії Туреччини в Азії, Африці та Європі в XIV-му і дальших століттях витворилися два сильні осередки оборони християнської культури: Мальтійський орден на Середземному морі і (трохи пізніше) український орден — козацька Запорозька Січ. Конфесійна різниця, віддаль і той факт, що на лінії морської комунікації між ними лежала Туреччина, не дозволяли на часті безпосередні контакти між ними, хоча спільний природний фронт проти одного ворога мусулманської («бусурманської») Порти був не тільки konieczністю, але й неминучою історично-політичною констеляцією. Історики Мальтійського ордену звичайно зупиняються на XVIII столітті і взаєминах його з Росією Павла I та Катерини II. Попередні сторіччя, зокрема XVII-те, майже не заторкнені, і тому важко без окремих архівних дослідів сказати щонебудь певне на цю тему.

Проф. Євген Онацький у своїй «Українській малій енциклопедії» під гаслом «Мальта» (кн. 7, стор. 906) пише, що ще й досі під наглядом англійського військового командування знаходиться палата великого майстра Мальтійського ордену, в якому міститься музей, і собор св. Фльоріяна, катедральний храм мальтійських лицарів. На долівці та по стінах цього храму вмуровані мармурові плити над могилами лицарів ордену. У відділі «Арагонія» віко домовини великого майстра Котонера піддержують дві мармурові постаті: запорожця і мурина. Ці постаті символічно вказують на те, що лицар Котонер своє життя присвятив визволенню невільників з турецького полону.

Покликаючись на проф. Онацького, ці всі дані про Мальту передрукував у філядельфійській «Америці», ч. 52 від 17 березня ц. р., д-р Григор Лужницький у цікавій статті про Мальту п. н. «З нотатника шпаргаліяра». Нічого дивного, що автор цих рядків, прилетівши на Мальту в соняшний теплий травневий день і влаштувавшись в готелі «Феніція», негайно пішов у місто Валетту шукати собору св.

Фльоріяна та гробниці Котонера. Приемно й цікаво було блукати по вузьких вуличках мальтійської столиці, вичитувати двомовні, англо-мальтійські написи і вслухатися в звуки дивної мови, що всевладно панує на площах, у крамницях, автобусах і взагалі в публічному житті. Як я пізніше довідався, близько 350 тисяч мовлян говорять цією мішаниною арабсько-романських елементів; вона має свою літературу, її викладають в університеті і в усіх школах. 350-тисячний мальтійський народець не тільки створив продовж своєї цікавої історії свою мову, але й удосконалив у літературі та науці. Багато спричинився до наукового дослідження її проф. Г. Аквіліна, світової слави лінгвіст, назвознавець і фолклорист. Між іншим, головною ціллю моєї подорожі на Мальту була зустріч з ним для обговорення деяких мовознавчих питань, спільних нам обом. Але, згідно з традицією, я не хотів першого дня нікого турбувати своєю приязністю і тому на власну руку шукав згаданого храму св. Фльоріяна. Його я не знайшов і відклав усю справу «на завтра»; а тим часом відкрив одне по одному: королівський університет Мальти, палату великих майстрів ордену, катедру св. Йоана, королівську бібліотеку та архів і наприкінці — затишний готель у резиденційній частині міста — Шлімі. Ввечорі подзвонив до проф. Аквіліни і умовився, що ми зустрінемося в університеті наступного дня.

Точно о 10-ій годині ранку я прийшов в університет, у деканську кімнату професора. Виявилось, що всі пружини пущені в рух. Він улаштував уже наперед серію побачень: у ректора університету д-ра Бланше, у бібліотекаря, в міністерстві інформації, в архіві і т. д. День був виповнений вщерть новими знайомствами та новим враженнями. Д-р Кассар Пуллічіно обдарував мене інформаційною літературою про Мальту і дав на п'ятницю до диспозиції урядове авто з провідником: куди я тільки схочу поїхати і що схочу побачити, все буде влаштоване.

Тим часом я розпитував про собор св. Фльоріяна. Ані в університеті, ані в туристичному бюро, ані в греко-католицькій церкві з о. парохом Борджією ніхто не знав про такий собор у Валетті!

Також у п'ятницю 1 червня, коли ми з симпатичним Й. Саммутом їздили вшир і впоперек острова та оглядали села й містечка, не знайшлося слідів собору св. Фльоріяна. Виявилось, що з 150 церков на Мальті ані одна не має за свого патрона згаданого святого з української енциклопедії.

Треба було вдатися до іншого способу розшуків. Від архівара Й. Галеа я довідався, що гробниця великого майстра Котонера знаходиться в катедрі св. Йоана в Валетті. В соняшну неділю 3 червня я провів шість годин у цій величній святині на оглядинах. В каплиці «Арагонія» нарешті я знайшов і пам'ятник. Це — високий, на всю стіну обеліск, над яким ви бачите земну кулю, а над нею — маль-

тійський хрест. На половині висоти обеліска — бронзове погруддя великого майстра на твердій мармуровій основі з уламками гармат, ратищ, мечів, прапорів і т. д. Цю тяжку мармурову основу піддержують дві постаті з білого мармору, що клячуть на одному коліні і мають на ногах кайдани. Права постать — мурия, ліва — запорозький козак з чубом на голеній голові і довгими «запорозькими» вусами. Чоло запорожця нахмурене, погляд скерований у далечінь. Годі відірвати очі від цієї реалістично вирізьбленої постаті. Під обома статуями нема ніяких пояснень, ніяких підписів. Між ними — плити, на яких описано життя Котонера.

Зв'язані руки запорожця і сковані кайданами його ноги, а головню вираз його лиця (як і лиця мурина), ніяк не вказували мені на те, що він «на волі», «визволений Котонером» і т. д.; навпаки, треба було думати, що різьбар хотів зобразити поневолення та підкорення. Цей мій здогад підтвердили емблеми каплиці «Германія» в цій же катедрі. Символами перемоги є вирізьблені на стінах чотири чубатовусаті голови, зрубані «лицарями Германії». Наш здогад знайшов своє остаточне потвердження в велетенському образі над входом до катедри: алегоричний янгол перемоги з мечем у руці топче три лежачі постаті: турка з тюрбаном на голові, запорожця з оселедцем та вусами і мавра з негроїдним виглядом. Пізніше, студіюючи працю про катедру св. Йоана, я мав змову вчитати, що всі ці постаті, включно з козакаким — це суперники Мальтійського ордену, з якими він, зокрема в XVII стол., зводив свої порахунки. Отже не визволення запорожців, а поневолення їх було однією з цілей лицарів св. Йоана на Мальті.

В названій статті Гр. Лужницький подає за Онацьким теж цікаву вістку про те, що Є. Деслав досліджував архіви на італійській і французькій Рів'єрі і ствердив, що на початку XVIII ст. в Морській школі ордену Мальтійських лицарів вчилися козацькі старшини, які прибули сюди з України, як і українські старшини з Мазепинської еміграції. Вони виступали в більшості як «шведи», тобто мали шведські прізвища, щоб не завдавати дипломатичних клопотів Ордену. Тому що ця справа має, так би мовити, «ономастичну закраску», я вирішив використати своє перебування на Мальті на те, щоб перевірити згадані козацькі і «шведські» прізвища. На щастя, збереглися списки всіх приїжджих на острові Мальту в XVII й XVIII сторіччях. В архіві Королівської бібліотеки можна дістати й студіювати оці списки. Я сидів над ними два дні з результатом — нуль. Ніяких козацьких-українських чи «шведських» прізвищ не вдалося ствердити в портових щоденниках. На архіви на французькій і італійській Рів'єрі мені не стало часу, і так уся справа козацько-шведських імен покищо висить у повітрі. Правда, проф. Аквіліна, на моє прохання, обіцяв зайнятися слов'янськими прізвищами на Мальті (напр., Дмитрович та ін.) та опрацювати їх для серії УВАН — Назвознавство. Можливо, що це кине деяке нове світло на цілу справу. Покищо ми

не ризикуємо ніякими гіпотезами на цю тему за винятком однієї: згоду про генезу історичної пісні, в якій згадується Мальта. За проф. С. Онацьким ця пісня звучить:

Ой, повійте, вітри, та все низові...
Ой бідна наша головонька,
А що не вкупі сіли,
Що не вкупі сіли та й пісні запіли:
Один у москаля, другий у турчина,
Третій у мальтиза служить за одержу,
І той гірко плаче за польську межу:
— Ой, ти, москалю, еретичний сину,
Запропастив Польщу, ще й нашу Україну!...

(«Укр. мала енциклопедія», кн. VII, 1960, стор. 901)

Ця пісня нагадує композиційно відому поему, приписувану І. Мазепі, «Всі покою щире прагнуть».

Вона виникла щойно в XVIII сторіччі, точніше — після збурення Січі в 1775 році. Частина запорожців залишилась тоді під Росією, частина поселилась в гирлі Дунаю під Туреччиною, а частина, мабуть, дісталася до «мальтиза», тобто під протекцію Великого майстра.

В пісні вражає вислів «служить за одержу». Коли розуміти його правильно, тоді виходить, що запорожці були допущені як наемники-мерценарії до ордену, мали забезпечене повне утримання, а заплавою за їхню службу була пишна й дорога мальтійська «одержа», що включала не тільки основні репрезентативні частини з дорогих матеріалів, але й повне озброєння — військовий виряд. Про те, що в Мальтійському ордені були військовики-наемники, свідчать історики, а деякі з них, напр., Шіклюна — добачають у них одну з причин його упадку. (Як відомо, орден у 1798 році був змушений перенести свій осідок із Мальти і з того часу перестав грати роллю політично-мілітарної сили на Середземному морі).

*

Коли всі повищі міркування на тему взаємин Мальтійського ордену з Україною мають виключно гіпотетичний характер, деякі факти висвітлені вже в науці, і їх можна згадати тут власне як факти, не як здогади.

Насамперед йдеться про історію т. зв. Острозької (чи «Волинської») пріорії Мальтійського ордену, що її заснував князь Микола Радзівіл, одружений з Евфемією, дочкою князя Івана (т. зв. «Януша») Острозького. Цій справі присвячували увагу історики досить часто напр., Флянден, Кавалеро, Щесняк, Шіклюна, Де Журнель, Шермергорн, Сміт та інші. Останньою присвятив їй увагу проф. А. Велла (Andrew Vella), з яким я мав приємну зустріч 4. 6. 1962, і ми довго дискутували на цю тему. Проф. Велла дав мені м. ін. конспект своєї праці про

Образки з Мальти.

Вгорі: катедра Мальтійських лицарів у Валетті.

Праворуч і внизу: неолітичні пам'ятники на Мальті.

Гробниця Котонера з постаттю козака (внизу лівсруч).

взаємини між Мальтійським орденом і Сх. Європою, що їх він починає від Петра I, точніше — від приїзду Бориса П. Шереметева, Петрового представника, на Мальту 1697 року у шпигунських цілях: Шереметев і його «посольство» мали наказ від царя прослідити й ознайомитися з фортифікаціями на Мальті, головне з фльотою ордену, а офіційно мали ніби переговорювати з орденом в справі спільної акції проти Туреччини. З цієї подорожі нічого, крім шпигунства, не вийшло.

В 1789 році, після конфіскації дібр Острозької пріорії ордену, в зв'язку з поділом Польщі, орден вислав свого посла Саргососо до Катерини II. Цариця поставила тоді деякі вимоги ордену, м. ін. вимогу вільного в'їзду царської фльоти до мальтійських портів, право мати свого представника при ордені, т. зв. шарже д'афер, та ін. Великий майстер Пінто відмовився піти назустріч вимогам Катерини II, тим самим залишаючи неполагодженою справу острозьких дібр оренду. Та Катерина II не переставала цікавитися Мальтою. Вона вислала туди свого довіреного Кавалькабо ніби для передачі свого портрета, а на ділі для диверсійної роботи. Він мав завдання контактуватися з противниками Великого майстра і в слушний момент допомогти царській фльоті захопити острів при допомозі мальтійських мальконтентів. Кавалькабо «працював» на Мальті близько п'яти років, доки його не арештовано й не виселено з острова. Єдиний слід цього епізоду — маєстатичний портрет Катерини II роботи нашого земляка Дмитра Левицького (1735-1822) з підписом: «И мечъ твой лаврами обвить необнаженъ войну пресѣкъ». Цей портрет досі висить у репрезентативній «Багровій» залі орденського палацу в Валетті й не тільки нагадує собою «мирові» заміри цариці, але свідчить про українські сліди на Мальті: «Писальъ Левицкій 1787 году.»)

Острозької справи не полагодили за життя Катерини II. Щойно її наслідник Павло I, при допомозі нашого земляка О. Безбородька й кн. Куракіна, заключив договір з орденом, що реституював і реорганізував Острозький відділ ордену.

Як подає проф. Є. Онацький, тоді ж ішла мова про можливість створити осідок козацького коша в зоні Середземного моря. Але цьому проєктові спротивилася Англія й вислала ордену ноту, мовляв, «Уряд їх Королівської Величності вживатиме всіх відповідних заходів, щоб не дозволити на приявність козаків у зоні Середземного моря» («Мала Українська Енциклопедія», цитоване місце).

*

З Острогом на Волині пов'язана Мальта не тільки історією організаційної експансії свого ордену. В архіві Королівської бібліотеки в Валетті зберігається цінна пам'ятка староукраїнського друкарства — Острозький псалтир із другої половини XVI століття (1580). Це один

* Інший портрет Левицького, без підпису, з постаттю царевича Павла I зберігається в Королівській бібліотеці. В обох випадках треба було пояснювати, що Левицький один із визначних українських малярів XVIII стол.

із перших друків на Україні, поруч славної Острозької біблії з 1581 року. Він був у частому вжитку, як вказують на це перші картки, дописані чітким письмом рукою; вони були знищені частим вживанням. Разом із Псалтирем оправлені дві інші рукописні пам'ятки: Молитовник**) і Мінея — приблизно з того самого часу (XVI ст.). Вказує на це той сам почерк і форма букв, а також і спільна оправа. На третій сторінці обгортки є різні (нечіткі) дописки, між ними й згадка про якогось «Василя Вука Милована» (серба), що, може, був останнім власником книжки перед тим, заки вона дісталася на Мальту.

Вперше я побачив цю «Мальтійську трилогію» (Псалтир, Молитовник і Мінею), працюючи в архіві Мальти 1. 6. 1962. Я поробив відповідні нотатки й подав характеристику всієї пам'ятки бібліотекареві, д-рові Депаскуала. Він обіцяв зробити мікрофільм із цієї пам'ятки й переслати його для дальших дослідів до Вінніпегу. За нашими відомостями, досі ніхто не займався нею, і тому вартість її, головне обох рукописних частин, велика. З усіх знахідок на Мальті ця дала мені найбільше присмности та вдовolenня і лежала весь час на моєму столикові в архівній робітні.

Коли не згадувати інших справ, як, наприклад, інтерв'ю в місцевому радіо на тему моєї подорожі по-англійськи й мальтійськи (4 червня 1962), контактів з багатьма інтелектуалами, ствердження факту, що один з мальтійських уродженців висвятився на греко-католицького священника і вивчає українську мову (заслуга архієп. Івана Бучка, що був на Мальті в 1958 році у зв'язку з розповідями про «мовчазну Церкву») та ін., наведеними вище фактами вичерпуються мої відомості про мальтійську україніку. Додам тільки, що, крім деяких видань УВАН з Канади, пересланих у 1958–61 рр. до університетської бібліотеки на Мальті, ніякої іншої друкованої україніки ні в університеті, ні в Королівській бібліотеці немає.

Ще один (котрийсь там із черги) сумний факт — причиною до нашого «культурного амбасадорства» й «ширення правди про Україну» у вільному світі, про яке так багато говорить й на яке збирається стільки фондів...

І ще один (котрийсь там із черги) причиною до особистої філософії — «що зробиш, буде зроблене...»

В невеселому настрої доводилося відлітати з мальтійського ультрамодерного аеропорту «Люка» (1958) прекрасного соняшного ранку 5 червня, р. Б. 1962.

MELITA INVICTA

З усіх епітетів, що ними щедро обдаровували Мальту впродовж сторіч усі, хто її бачив, на першому місці можна поставити «Маль-

**) «Твореніє Хрістофора Патрікія» — наголовок рукопису.

ту непереможну». Це торкається не її мілітарно-політичного минулого, бо ж історія показує, що цей острів «перемагали» і фінікійці, і «exercitus Romanus», і араби, і нормани, і Наполеон, і, врешті, (1800) Велика Британія. Непереможність Мальти в чому іншому. Як один із Середземноморських ключових островів, як точка опору між континентами, як ізольований геополітичний мікрокосмос на перехресті цивілізацій — Мальта не тільки зберегла свою індивідуальність, розвинула високий життєвий стандарт, але досягнула окремишнього статусу модерної нації з багатограним себевиамом так у ділянці матеріальної, як соціальної і духової культури. Здається, що історичні бурі й завірюхи, економічно-політичні зміни, культурні схрещення й етномовні наверхствування — усе це тільки сприяло мальтійському тубільцеві оформити себе історично, загартуватися в твердому змаганні бути собою й завершити еволюційний процес окремишнього національного доспівання. Правда, геополітичний момент ізоляції сприяв цьому всьому, але не був вирішальний. Мальтійці не без слушности можуть повелічатися, що з дотеперішнього історичного буття вони взяли й дали максимум і в даний історичний момент змагають до максимуму — окремого визнання в схемі Британського комонвелту — єдиної позитивної й реалістично-можливої метаморфози із статусу «колонії», до «співзалежної» («інтердепендент») одиниці в британській різнонаціональній спільноті народів. Мальта йде непереможно до цієї розв'язки, і треба думати, що в недалекому майбутньому мальтійська автономія, забезпечена конституцією, стане дійсністю. 320-тисячна націяка засяє в «народів вольних колі» і буде суверенно рішати свої справи, даючи свідоцтво, що є різниця в західньому розумінні цієї справи й східній концепції національної суверенности (приклад УРСР).

А тим часом непереможна Мальта перемагає сама в багатьох ділянках національного життя:

В політичному — як вище.

В економічному — розбудовою варстатів праці, піднесенням хліборобства країни, збільшенням експорту, а теж — нікуди правди діти — еміграцією надвишки населення і, врешті, туризмом.

В соціально-здоровельному — високим стандартом здоров'я (не тільки в висліді здорового клімату, але й санітарно-гігієнічних умов), перевагою приросту над смертністю населення, вільною лікарською службою, кількістю шпиталів і клінік тощо.

Деякі ділянки збірного національного життя заслуговують окремої уваги. Між ними на першому місці треба поставити культурне й наукове життя.

Для піднесення культурного життя на Мальті існує окремий Інститут культури, що має завдання підтримувати й плекати такі речі, як концерти, балет, виклади, вистави, фільми, красназвачі подорожі й т. п. Подібні завдання має й Британський інститут у Валетті.

У 1920 році засновано «Гха-да тал-Киттіба тал-Малті» — товариство мальтійських письменників і журналістів із завданням плекати й розвивати літературу мальтійською мовою. Одна з головних заслуг цього товариства — устійнення правописних правил мальтійської мови. В своїй основі мальтійський правопис — латинський, використовує латинську абетку для скомплікованої вимови мальтійських звуків, напр., латинське «кв» (q) для т. зв. сильного гортанного змику (гострого вивуку), *griq* = *trí* — «вулиця». Сьогодні на Мальті не існують т. зв. правописні непорозуміння; школа, преса, література має один правопис, затверджений департаментом освіти мальтійського уряду. Коли йдеться про мальтійську мову, то ту не від речі буде згадати наукові заслуги проф. Аквіліни, що в 1959 році видав книжку: «Структура мальтійської мови — студія в ділянці мішаної граматики й словника» (по-англійськи) — наріжний камінь мальтійської мови й культури. Тепер проф. Аквіліна працює над мальтійським фолкльором, зокрема над народними приповідками. В одній із опублікованих праць на цю тему він притягнув широкий порівняльний матеріал, в тому числі й український (м. ін., він дуже жалкував у розмові, що досі немає англійського перекладу багатющого українського матеріалу в цій ділянці).

Для української кількомільйонної діаспори, а зокрема для української 500-тисячної групи в Канаді, буде цікаво довідатися, що в 1960 році вишла накладом Оксфордського університетського видавництва «Мальтійська антологія» за редакцією проф. А. Й. Арберрі, в якій поміщено вибір мальтійської поезії й прози в англійському перекладі. Мальтійський чоловічий поет Дун Карм перегукується з Шевченком, коли пише:

Але наша пісня не вмере, не загине . .
Бо пісня поета безсмертна.

(Стор. 217)

Коли ми подбаємо про видання української літературної антології в англійському перекладі, якщо не в Оксфордському, то хоч у якому б не було університетському видавництві? . .

Інтелектуальне життя країни зосереджується в Королівському університеті Мальти, що, хоч невеликий своїми розмірами (близько сотні викладачів й понад 300 студентів), належить до найстарших університетів Європи й визначається високим стандартом студій. Крім філософського факультету, що його очолює як декан проф. Аквіліна, існують факультети богословських наук, права, медицини й технології. В університеті є бібліотека з недостатньою — як уже сказано — українською. Української чи слов'янських мов тут не вивчають, хоч проф. Аквіліна зацікавлений ними, а королівський бібліотекар д-р Депаскуала знає російську мову і може також прочитати українські

титули і прізвища авторів... В університетських колах помітно збільшене зацікавлення сходом Європи, але воно покищо обмежується ділянками політики, географії, а головне історії (проф. Велла, архівар Ґалеа), з окремою увагою до взаємин Мальти із «Росією».

Невідомо, чи це подих старовини й відблиск глибоких передісторичних рис характеру, чи вплив вікового перебування на острові Ордну, мальтійці при всій своїй цивілізованості й високому стандарту культури дуже, якщо не надзвичайно, релігійна нація. Побожність — одна із основних, конститутивних прикмет мальтійського світогляду й характеру. Вона проявляється не тільки у внутрішніх потребах людської душі — бути в зв'язку з Богом, але в багатьох назовжних, щоденних ознаках. Може, й ніде на світі немає такої чисельності населення в богослуженнях по церквах і каплицях, найрізніших церковно-релігійних установ, організацій, клубів, такої кількості церков, каплиць, хрестів і духівництва. Цікаво було стрінутися з о. д-ром Борджією, парохом греко-католицької парафії на Мальті; він вияснив, що хоч його парафія невелика, проте дуже давня, початками сягає приїзду Мальтійського ордену на острів. Власне один із греко-католицьких священників, о. Міфсуд-Монтанаро вивчає українську мову й український обряд (на жаль, в час мого перебування на Мальті його не було, був у Святій Землі).

Побожність мальтійців якась спонтанна, органічна. Вона однаково стосується молодшого, як і старшого покоління. Так як в українському бойківському селі в горах перед війною, так і тут, усі без винятку вітають священника поцілунком у руку. В кожному автобусі є ікона з засвіченою лямпадкою, що горить удень і вночі. Дуже часто перед автобусовим шофером є декілька образків із святими (звичайно — пам'ятки з прощі), а в одного (в напрямі Сліми — передмістя Валетти) ці образки закривають передню шибку автобуса... Подібно з домами: майже кожен має свого патрона й перед ним горить лямпадка, здебільшого над входом. Багато вулиць імені такого й такого святого чи святої... Дуже часті празники для відзначення патронів церкви (в самій Валетті понад 200 церков!). При такому релігійному насиченні (один із священників слушно порівняв це з середньовічною системою аскетизму) нічого дивного, що майже все публічне життя кероване, офіційно й неофіційно, католицьким духовенством, світським і чернечим. Між черницями вперше мені довелося стрінути півчерницю, тобто членок ордену, що не вимагає постійного перебування в монастирських мурах; ці півчерниці можуть жити приватно в своїх домах чи при родинях, а все таки належать до свого чину й носять свою чернечу рясу.

У зв'язу з релігійністю високий моральний рівень населення. Власне тому не можна порівнювати такі портові міста, як недалеко Палермо чи Неаполь із Валеттою. В цій останній не мусите уважати на свої клунки чи кишенью... Не видно жебраків із простягненими ру-

ками... Ціна в готелі буде та сама і ранком і ввечері... До рахунку в ресторані ніхто не дораховує дати: Р. Б. 1962... Візник на вулиці має ту саму ціну і не знизить її за п'ять мінут... і т. д., і т. д. Тому Мальта залишає у відвідувача якнайкраще враження, і на Середземному морі це один із справжніх «островів» у найповнішому розумінні цього слова.

*

На закінчення хочу скласти подяку декільком особам, що у великій мірі спричинилися до мого успішного перебування на Мальті. Це декан д-р Аквіліна, голова британської ради Мальти — проф. Велла, бібліотекар д-р Депаскуала, архівар Гаilea, а зокрема керівник відділу інформації й туризму мальтійського уряду д-р Кассар Пуллічіні. Власне завдяки їх чинній допомозі й справді мальтійській гостинності я за короткий час зміг досягнути те, чого не можна було б виконати й за кілька тижнів перебування на цьому прекрасному, соняшному острові.

